

ГНОСЕОЛОГІЯ, МЕТОДОЛОГІЯ ТА АКсіОЛОГІЯ ПРАВА

УДК 343.294:343.261-052

Костицький М. В. – доктор юридичних наук, професор, академік Національної академії правових наук України, член-кореспондент Національної академії педагогічних наук України, професор кафедри філософії права та юридичної логіки Національної академії внутрішніх справ, м. Київ;

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-2093-2513>;

Кушакова-Костицька Н. В. – кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, професор кафедри філософії права та юридичної логіки Національної академії внутрішніх справ, м. Київ

Справедливість як засіб і ціль у виправленні та ресоціалізації засуджених: філософське осмислення

Стаття містить дві частини: у першій крізь призму філософії права проаналізовано зміст і форми справедливості, прослідковується зв'язок етики та юриспруденції в підході до справедливості, здійснено спробу виокремити справедливість як одну з підвалин права. Окреслено побутове й наукове розуміння справедливості, констатовано, що справедливість можна трактувати як рівність, правність, свободу, компенсацію, співрозмірність, розподільність тощо. В історії виникнення й розвитку державно-правових систем питання справедливості було головним як в оцінюванні діяльності влади і правителів упродовж не менше ніж останні п'ять тисяч років. У філософії та філософії права справедливість є об'єктом аналізу й оцінок протягом близько двох з половиною тисяч років. Автори прослідковують еволюцію розуміння справедливості від Сократа й до наших днів. Друга частина статті присвячена проблемі справедливості у виправленні й ресоціалізації засуджених за вчинення злочинів і поміщених в установи виконання покарань. Заперечено формально-догматичний підхід до виконання покарання, за якого виокремлюється лише один елемент покарання – кара, а інші два – виправлення й ресоціалізація – виявляються лише формально. Для реалізації цих двох елементів необхідно змістити акцент з юридичної основи виправлення та ресоціалізації на психологічну й педагогічну, забезпечуючи вплив на внутрішню, психологічну (душеву) сторону засуджених, усвідомлення ними своєї вини і спонукаючи їх до каяття. Для цього засуджений має прийняти покарання та режим його відбування як вияв справедливості, йому необхідно прищеплювати почуття справедливості як пенітенціарної мети.

Ключові слова: справедливість; засуджений; виправлення; ресоціалізація; кара; кримінально-виправна концепція; виховна концепція.

За матеріалами лекції, прочитаної 24 квітня 2018 року на конференції європейських тюремних капеланів «Віра в справедливість: з тюремного ув'язнення в суспільство» в м. Києві.

Постановка проблеми. Справедливість як поняття має застосування на рівні побутової свідомості, і на рівні філософії й юриспруденції.

У всіх трьох випадках (на рівні повсякденної практики, у філософії й теоретичній юриспруденції) немає синтетичного підходу та більш-менш повного визначення свідомості. Побутовий рівень підходу до категорії «свідомість», як правило, полягає в тому, що її визначення є суб'єктивним і залежить від індивідуального аналізу й сприйняття.

У філософії та юриспруденції справедливість тлумачиться або через призму нормативного врегулювання соціуму, чи через моральні принципи.

У філософії (власне, в етиці) справедливість є певним принципом, за яким мають створюватись і зберігатись благо (щастя) суспільства і діяти суспільні інститути; це своєрідна загальна моральна санкція.

В юриспруденції справедливість є морально-правовою категорією, одним з основних принципів права (поряд з рівністю та свободою). Поняттям «справедливість» характеризується наявність у соціумі правових засад і виражається їх правильність, імперативність та необхідність.

Теологія, зокрема, християнська, поняття справедливості пов'язує з Творцем, Божим і людським судом, останнім великим судом. Тобто чітке, пряме визначення суті справедливості в Біблії ми теж не знаходимо.

Виклад основного матеріалу. Певна увага питанню справедливості приділялася в античній філософії. Так, учень Сократа Ксенофонт писав про вчителя що стверджував, що справедливість і всяка інша чеснота полягає в знанні, і що справедливе є усе те, що відбувається за допомогою чесноти воно, є морально-прекрасне; що, таким чином, ті що знають морально-прекрасне не віддадуть перевагу нічому іншому, а незнаючі не зроблять його; якщо ж захочуть зробити, то впадуть у помилки. Якщо ж справедливе і все морально-прекрасне відбувається за допомогою чесноти, то, мабуть, справедливість і всяка інша чеснота є знання. І неписані божественні закони, і писані людські закони мають на увазі, за Сократом, ту саму справедливість, що не просто є критерієм законності, але по суті тотожна з нею [1].

Основні положення вчення Сократа про справедливість в праві і законі були розвинуті його учнем Платоном. У трактаті «Держава» значна частина першої і другої книг присвячено справедливості. Остання описується як відплата належного,

вигода сильнішого, як розподіл праці в ідеальній державі. При цьому Платон виділяє справедливість в державі та в окремій людині [2]. В трактаті «Закони» Платон висловлює негативно проти тиранії, олігархії і демократії вказує, що закони, прийняті однією людиною, групою чи навіть більшістю виступають на користь сильнішого, тоді як законодавець – вождь і слуга абсолютної справедливості має встановлювати середню міру у всіх державних і особистих заходах. Ідеальна держава і розумні, справедливі закони трактуються Платоном як реалізація ідей і максимально можливе втілення світу ідей у земне, політичне і правове життя. Справедливість вимагає, за Платоном, відповідної ієрархічної співвідпорядкованості цих індивідуальних засад заради цілого. Так, характеризуючи справедливість у ідеальній державі, Платон пише, що кожен займається своєю справою це, мабуть, і буде справедливою та, що справедливість полягає в тому, щоб кожен мав своє і виконував теж своє, і ніхто не має захоплювати чужого і не позбавлятися свого. Як бачимо, трактування справедливості значною мірою пов'язане з матеріальними благами, майном.

За Платоном справедливість виступає як «належна міра» і певна рівність. При цьому він (із посиланням на Сократа) розрізняє два види рівності: «геометрична рівність» (рівність за гідністю і чеснотами) і «арифметична рівність» («рівність міри, ваги і числа»). Пояснюючи зміст такої диференціації Платон зауважує, що для нерівних рівне стало б нерівним, якби не дотримувалася належна міра. «Геометрична рівність» – це найбільш щира і найкраща рівність: більшому воно приділяє більше, меншому – менше, кожному даруючи те, що відповідне до його природи [3].

Ці положення надалі були сприйняті і розвинуті у вченні Арістотеля зокрема, в трактаті «Нікомахова етика». Мислитель виділяв два види справедливості – справедливість, що зрівнює і справедливість, що розподіляє [4]. В іншому важливому трактаті «Політика» Арістотель заторкнув питання співвідношення етики і політики зокрема при висвітленні проблеми справедливості. Як набута якість душі і риса характеру справедливість є найбільшою з чеснот (у співвідношенні з мужністю, помірністю, щедрістю, великодушністю і т.д.) і відноситься до предмета етики: у цьому аспекті справедливість – частина чесноти. Але в справедливості є й інший аспект, що виражає відношення однієї людини до інших; у такому сенсі справедливість представляє всю чесноту в людських взаєминах і відноситься до предмета політики.

У процесі аналізу справедливості як певної рівномірності (пропорціональності) Арістотель говорить про «спеціальну справедливість» і розрізняє два види її проявів: справедливість, що розподіляє і справедливість, що зрівнює. Справедливість, що розподіляє – це прояв справедливості при розподілі всього того (влади, почесі, виплат тощо), що може бути розділене між членами суспільства. Тут можливо як рівне, так і нерівне наділення різних осіб відповідними благами.

Справедливість, що зрівнює, діє в сфері обміну і виявляється в урівнюванні того, що складає предмет обміну. Цей вид справедливості застосовується в сфері цивільно-правових угод, відшкодування шкоди, злочинів і покарань. У найбільш загальному вигляді рівномірність характеризується Арістотелем як середина між надлишком і нестачею, між великим і малим. Мислитель вказував, що необхідно, щоб справедливе було серединою і рівномірністю (стосовно відомих предметів) і осіб; оскільки воно середина, то і повинно бути серединою чогонебудь (між надлишком і нестачею).

Арістотель робить висновок про те, що справедливе припускає, принаймні, чотири умови: дві особи, стосовно яких воно справедливо, і два предмети з приводу яких воно виявляється. Лише з урахуванням правильно знайденого співвідношення всіх цих умов можна встановити справедливість. Предмети, вказує Арістотель, відносяться один до одного так само, як і особи: нерівне не відповідає рівному. Порушення цієї відповідності призводить до позовів і суперечок, оскільки в таких випадках рівні люди володіють нерівним або нерівним виділене рівне. Важливим моментом в трактуванні справедливості Арістотеля є його міркування про природну справедливість та таку, що встановлена законом. При цьому перша є без сумніву вища від другої [5].

У цілому філософсько-правова концепція Арістотеля постає як певний синтез і подальший розвиток передніх підходів висловлених Піфагором, Сократом, Платоном.

Вчення про справедливість, закон та державу з позицій природного права дуже ґрунтовно розробив Цицерон. У основі права, вказував він, лежить властива природі справедливість. Причому справедливість ця розуміється як вічна, незмінна і невід'ємна властивість як природи в цілому, так і людської природи. Отже, під «природою» як джерелом справедливості і права (права за природою) у вчені Цицерона маються на увазі весь космос, весь навколишній (фізичний і соціальний) світ людини, форми людського спілкування і співжиття, а також саме

людське буття, що охоплює її тіло і душу, зовнішнє і внутрішнє життя. Саме Цицерону належить ідея «*humanitas*» – людяності, гуманності і гуманізму. (Мислителі Відродження починали з цієї ідеї і розвивали її). Всій цій «природі» (у силу її божественного начала властиві розум і відповідність закону, певний порядок). Зміст справедливості Цицерон бачить у тому, що вона віддає кожному своє і зберігає рівність між ними. Тут йдеться саме про правову рівність, а не про урівнювання майнового стану людей. Справедливість, згідно з Цицероном, вимагає не шкодити іншим і не порушувати чужу власність. Перша вимога справедливості, вважав мислитель, полягає в тому, щоб ніхто нікому не шкодив, якщо тільки не буде спровокований на це несправедливістю, а потім, щоб усі користувалися спільною власністю як спільною, а приватною – як своєю [6].

В третій книзі трактату «Про державу» згадує про посланця Афин до Риму, відомого філософа академічної школи який одного дня в присутності Гальби та Катона (найвидатніших ораторів того часу) виголосив фундаментальну промову про справедливість. Але наступного дня цей же філософ заперечив і спростував свої твердження на протилежні, критикуючи та розвінчуючи справедливість. Для римлян людей прямих, цільних і справедливих така софістика була нечуваною. Цицерон, звичайно, не приймав такого підходу до тлумачення справедливості і вказував, що вона є найвищою чеснотою, найвищим благом в суспільстві і не проголошується небагатьма в своїх інтересах. Справедливість нерозривно пов'язана із природою людини, законами, які впливають із природи (правом), а ніяк не з користю та вигодою. Цицерон пише, що справжній закон (людський. – *М. К., Н. К.-К.*) – це розумне установлення, що відповідає, природі, поширюється на всіх людей. У зв'язку з узгодженістю з правом не можливо собі уявити державу без справедливості, де не має щирої справедливості, не може бути і права [7].

Філософсько-правові здобутки античних мислителів, зокрема, римських, стали підґрунтям для втілення принципів справедливості в подальшій юридичній практиці, законодавстві, кодифікації римського законодавства часів Юстиніана.

В християнській доктрині, зокрема в творах Августина та Томи Аквінського справедливість пов'язується із вірою в Бога, благами ділами, любов'ю до ближнього; вона є відплатою за це.

В період Нового часу трактування справедливості має раціоналістичний характер. В працях Гроція Гоббса, Локка ідея справедливості ув'язується з правом чи навіть співпадає

з ним та служить засобом урівноважування конфліктів у суспільстві і державі.

Зв'язок права і моралі був предметом пильної уваги класичної німецької філософії, зокрема, таких мислителів як І. Кант і Ґ. В. Ф. Геґель. Так, І. Кант в «Метафізиці моралі» писав, що вченням про право (позитивне) є вчення про сукупність законів, а закон (морально практичний) містить категоричний імператив (моральне веління). З будь-яким правом у вузькому сенсі цього слова (*jus strictum*) пов'язано повноваження примушувати. Але в широкому сенсі (*jus latum*), повноваження примушувати не може бути визначене ніяким законом. Таких істинних прав І. Кант виділяє два:

- справедливість;
- право крайньої необхідності.

При цьому, справедливість допускає право без примусу, а право крайньої необхідності є примусом без права. Виходячи із засад справедливості строге право (очевидно, суворі, жорсткі закони. – *М. К., Н. К.-К.*) є величезною несправедливістю. Хоч на шляху права цьому завадити не можна і вирішувати справи по справедливості може хіба-що суд совісті [8].

Спеціалісти з етики модель справедливості за І. Кантом, називають конфліктно-індивідуалістичною. Інша модель, прихильником якої був Ґ. В. Ф. Геґель називають кооперативно-холістичною.

Справедливість, за Геґелем, є втіленням в державі і праві всезагального розуму. Зокрема він вказує, що справедливим є покарання за злочин, що покарання не лише справедливе в собі, воно водночас його в собі суцзя воля, буття його свободи, його права, закладене в самому злочинцеві, тобто в його суццій волі, в його вчинку. А в останньому міститься те, що він встановлює закон, під яким він може бути підведений, як під своє право [9].

В 1801 р. Геґель захищаючи габілітаційну дисертацію в тезах до неї (9 тез) він пише, що т.з. «природний стан» не є несправедливим і саме тому з нього необхідно вийти. З огляду на першу тезу (протириччя є критерій істини, а відсутність протириччя є критерій помилки) виходить, що справедливий, несуперечливий, природний стан соціуму є помилкою, його не було. З другого боку не добро і справедливість, а зло є головним стимулом розвитку [10].

З зародженням і розвитком лібералізму в XIX–XX ст. викристалізовувалося розуміння справедливості базованої на

рівності, пропорційності заслугам, гарантії невід'ємних прав. Так склалося кілька концепцій справедливості:

- строго зрівнювальна (в соціалістичній і несоціалістичній філософії);
- ревізійно-ліберальна;
- донтологічно-формалістична (Р. Тауні, Б. Вільямс, В. Франкен, Г. Властос);
- утилітаристська (Г. Сіджвік, Дж. Смарт, Р. Хсар, Р. Бранат, В. Район);
- рівності добробуту (Р. Ернесон, Д. Кохен, Т. Нагель);
- рівності ресурсів (Дверкін, Е. Раковський);
- радикального егалітаризму (К. Нільсен);
- радикальна меритократична (А. Гольман, А. Дженсен, А. Розенберг, М. Янг);
- ліберитаристська (Р. Нозік).

Цей перелік концепцій чи підходів до пояснення справедливості пов'язаний з певним соціальним (та й іншим) замовленням в рамках теорій «суспільства рівних можливостей», «держави загального благоденства», «соціальної держави» та «конвергенції» держав, базованих на різних (часом, антагоністичних) ідеологічних і філософських платформах. Видається, що тотальною світоглядною ревізією свідомості, світогляду і культури є постмодерністська парадигма. Поверховість, дилетантизм, анархізм, розірваність індивідуальної картини світу, гаджит-залежність, перетворення з суб'єкта в об'єкт, домінування «здаватись» над «бути» та ін. прояви постмодерністської епохи відсувають теоретичні і практичні проблеми справедливості далеко на задній план і в осмисленні її, і в дослідженні. Справедливість цікавить людину Постмодерну лише в плані задоволення її примітивних, утилітарних, здебільше приземлено матеріальних потреб.

Приведенні міркування щодо генезису поняття справедливості і сучасного її бачення синтезуються в концепції Дж. Ролза та викладені в його книзі «Теорія справедливості». Ним пропонується ідеально-типова модель справедливості в ліберально-демократичному суспільстві яка базується на таких принципах:

а) кожна людина повинна мати рівні права і свободи сумісні з правами і свободами інших;

б) соціальна і економічна нерівність має бути усунута [11].

Таке трактування справедливості може мати практичний сенс та сприйматися на рівні буденної свідомості як у людських взаєминах базованих на етичних чи релігійних нормах, так і на нормах права і закону.

Особливо звучання (навіть в епоху Постмодерну) набуває проблема справедливості щодо людини яка вчинила злочин і засуджена до позбавлення волі. Кримінальне законодавство передбачає низку вимог до покарання. Однак, ні в часи дії Кримінального Кодексу 1960 року, ні під час розробки і прийняття теперішнього Кримінального кодексу (2001 р.) питання про справедливість покарання не ставилося. Воно повинно відповідати характеру і формі скоєного злочину, рівню суспільної його небезпечності, враховувати особу злочинця, мати на меті не лише кару, але й виправлення і ресоціалізацію (раніше – перевиховання) і т.п., але без справедливості. Навіть в новітньому фундаментальному п'ятитомному виданні «Правова доктрина України: у 5 т.» про справедливість кримінального покарання не згадується. Як не дивно, акти Ради Європи і Європейського Союзу питанням справедливості покарання приділяють мінімум уваги. Виходить, що органи дізнання і слідства виявили і розкрили злочин, дали йому юридичну оцінку, прокурор реалізовував функцію нагляду, слідчий суддя від імені судової влади здійснював контроль за розслідуванням, суд розглядаючи справи забезпечив процедуру об'єктивного і неупередженого розгляду справи, а найголовніше питання (з нашої точки зору) – питання справедливості і не ставилося.

В зв'язку з тяжінням кримінальної юстиції до формалізму, верховенства закону (а не верховенства права), схоластичного підходу до фактів, доказів, бажанням частини суб'єктів процесу відгородитися від попередників і наступників в процесі порушується сприйняття злочину, злочинця, покарання як цілісності, розривається їх зв'язок з мораллю, релігією, суспільними обставинами. Оцінка вказаних предметів стає оцінкою їх дослідження, а не пізнанням їх у зв'язку з реальним життям. При такому підході ймовірність помилок дізнання, слідства судового розгляду зростає. Давня формула: *Humanum egerre est* (Людині властиво помилятися) діє щодо всіх, всюди і без винятків. А при схоластичному підході до злочину, злочинця і покарання – і поготів. Тому при постановці питання:

- а чи відбувають покарання невинні;
- а чи є покарані несправедливо?

відповідь однозначна: так!

Розслідування мас-медіа показували не лише недобросовісність, непрофесіоналізм та й зловживання працівників кримінальної юстиції. В минулому десятки невинних людей каралися за нескоювані злочини, часом із застуттям навіть вищої міри покарання. Виникає риторичне запитання: як реалізовувалися

цілі покарання щодо невинних осіб? Як оцінювали справедливість правосуддя, члени їх родин, близькі, друзі?

З другого боку, в зв'язку із розворотом соціуму від соціалізму до капіталізму, люди середнього і старшого покоління є носіями такої правосвідомості де віра в справедливість є центральним елементом. В старі часи якщо справедливості годі було добитись в судовій системі, люди зверталися до депутатів, радянських і партійних органів і, аж до Генерального секретаря партії включно. Тепер справедливості слід добиватися виключно в системі правосуддя. Може ще в Конституційному Суді (у зв'язку з конституційною скаргою) та в Європейському суді з прав людини. Процес ефективний, але дуже повільний. Видно, щодо сказаного можна стверджувати, що справедливість є ціллю якої прагнуть і винні, і невинні. І якщо покарання є справедливим, а для визнання його таким засуджений має його приймати як належне, він повинен розкаюватися в вчиненому злочині, а це вже є базою для його майбутнього виправлення в пенітенціарних установах та підготовкою ресоціалізації.

Законодавець (в ст. 6 Кримінально-виконавчого кодексу) розмежує ці поняття та вказує, що виправлення – це процес позитивних змін, які відбуваються в особистості та створюють у неї готовності до самокерованої правослухняної поведінки, ресоціалізація – це свідоме відновлення засудженого в соціальному статусі повноправного члена суспільства, повернення його до самостійного, загальноприйнятого соціально-нормативного життя в суспільстві.

Звичайно, є застереження щодо приведених дефініцій. Але зрозуміло одне: установи кримінально-виконавчого характеру забезпечують виправлення засудженого і підготовлюють та починають ресоціалізацію. В умовах відбування покарання в місцях ув'язнення повна ресоціалізація неможлива.

Питання виправлення і ресоціалізації засуджених з огляду на справедливість як один із інструментів цих процесів нерозривно пов'язані із концептуальними питаннями розуміння реалізації кримінального покарання. Один із авторів даної статті був співголовою робочої групи, створеної Президентом України для розробки Концепції, реформування Державної кримінально-виконавчої служби України. Концепція була розроблена і схвалена Указом Президента України від 25 квітня 2008 року № 401/2008. І хоч в ній прямо записано, що ресоціалізація є головною кінцевою метою діяльності кримінально-виконавчої служби в процесі роботи над нею зіткнулися дві взаємовиключні

позиції: т.з. кримінально-виконавча та виправна. Перша підтримувалася харківськими вченими та заступником міністра юстиції (до речі філологом за базовою освітою), друга – київськими вченими, членами Національних академії педагогічних та правових наук (в т.ч. співавтором даної статті). Відмінність методологій цих двох підходів в тому, що перший передбачає застосування позитивістської чи навіть нормативістської методології з домінування формально-догматичних методів в дослідженні змісту та технології відбування покарання, а другий орієнтується на поліметодологічний, в першу чергу юснатуралістичний, підхід з людиноцентризмом, баченням засудженого не як абстрактної одиниці, а живої людини до якої мають застосовуватися, в першу чергу, психологічні і педагогічні прийоми та засоби. Тобто, працівниками установ виконання покарання мають бути в першу чергу професійні спеціально підготовлені психологи і педагоги, а в останню чергу – юристи. На жаль в системі виконання покарань продовжують абсолютно домінувати люди з юридичною освітою. Концепція про яку велось мову вище і передбачала переорієнтацію технології виконання покарань з юридичної (кримінально-виконавчої) на виправну (психолого-педагогічну). Вказана Концепція не була реалізована через політичні причини. Президента котрий затвердив Концепцію змінив інший який сам мав досвід відбування покарань в спеціальних установах, кримінально-виконавча служба як центральний орган державної влади втративши самостійність була підпорядкована Міністерству юстиції, а технологія кримінально-виконавчої діяльності повернулася на «круги своя» – знову стала здебільшого кримінально-виконавчою, юридичною.

Думається, що це є серйозна технологічна, організаційна та методологічна помилка. З трьох елементів покарання: кара, виправлення, ресоціалізація, знову акцент зроблено на перший. Звичайно, за вироком суду, винні у вчиненні злочину на більший чи менший термін ізолюються від суспільства; режим відбування покарання вимога до засуджених дотримуватися встановленого порядку, і демонструвати для адміністрації виправлення, характеризує «зовнішню» сторону цього процесу, а по суті, на рівні індивідуальної психології ніякого виправлення не відбувається.

Чи є справедливою така технологія відбування покарання? З огляду на реалії у місцях позбавлення волі та на психологію взаємин між засудженими і адміністрацією (з врахуванням результатів Стенфордського «тюремного експерименту» 1971 р.)

справедливість як інструмент виправлення і ресоціалізації відсутня. Справедливість повинна домінувати у реалізації цих завдань покарання. Засуджений має не лише зовнішньо дотримуватися встановлених порядків, він має їх внутрішньо оцінювати і приймати як справедливі. А тут вирисовується ще один момент – покарання встановлене судом має сприйматись як справедливе. Це є основою «концепції каяття», автором якої був с.п. директор Київського інституту внутрішніх справ, генерал Георгій Радов. Він писав, що в адміністрації установ виконання покарання має домінувати пастирська, а не начальницька роль, пенітенціарний персонал, спираючись на норми християнської моралі має спрямовувати злочинця до морального відродження та врятувати суспільство від остаточного морального краху [12]. Вчений правий – якщо засуджена особа не вважає своє покарання справедливим, якщо вона трактує режим і діяльність адміністрації як несправедливі, то чи в неї наступає виправлення і моральне переродження (відродження), чи закладаються основи ресоціалізації? Звичайно, ні! Тоді кого суспільство отримує після відбування покарання? Людину, яка пройшла курс несправедливості і протиправної підготовки. Людину, яка здебільшого втратила сім'ю, родинні і дружні зв'язки, того кого цураються сусіди, колеги по роботі, того, в кого здебільшого після звільнення немає роботи, даху над головою, засобів до існування. Чи трактується це звільненням як справедливість? Напевно, ні. Ця людина озлоблюється, відчужується від соціуму, свідомо повертається в кримінальне середовище. А там і засоби до життя, і такі ж ізгої як він сам, і знову злочинна діяльність. Тепер уже більш усвідомлена, цілеспрямована, потрактowana як єдино вірна і справедлива. Виходить замкнуте коло. І попри зменшення більше ніж в два рази кількості осіб, які відбувають покарання за колючим дротом, кількість нересоціалізованих колишніх засуджених, на наш погляд, невпинно росте. А хто ці люди? Це теперішні (ще невикриті) та потенційні злочинці чи маргінали (бомжі).

Так, як добитися того, щоб справедливість була і ціллю, і засобом виправлення і ресоціалізації засуджених? Проблема не лише юридична, пенітенціарна, психологічна чи педагогічна. Проблема соціальна і світоглядна. Йде тотальна капіталізація соціуму. Гроші (капітал) навіть у місцях відбування покарань відіграють все більшу роль: від них залежить харчування, умови утримання, відвідування рідними, статус в групі і навіть умовно-

дострокове звільнення. То чи може вважатися справедливим, що той, хто має гроші навіть в тюрмі забезпечений матеріально і психологічно набагато краще, ніж той, хто таких грошей немає? Несправедливість на волі тягне несправедливість в тюрмі.

Проголошені заклики, побажання, «виховні» розмови залишаються здебільшого лозунгами, плакатами, які не зачіпають згасаючу моральність засудженої людини.

Висновки. Який же вихід із ситуації? Суспільство не може терпіти щоб за його кошти і засоби в установах виконання покарання кувались кадри злочинців і соціопатів. Проходить тотальна реформа правоохоронних, прокурорських і судових органів. За півтора десятиліття відбулося багато законодавчих і організаційних змін. І попри типову для українців нехоть до органів державної влади і місцевого самоврядування (частину з яких вони самі і формують) слід визнати, що вектор змін позитивний, і є вже, нехай скромні, результати. І якщо економічні трансформації у нас відбулися в 90-х роках ХХ ст. (видається значною мірою, несправедливо), то трансформації в державно-правовій та управлінській сфері затяглися. Система виконання покарань не є винятком. Після згадуваної Концепції реформування кримінально-виконавчої служби прийнята інша (яка теж нереалізована). На порі розробка ще новішої Концепції. Але чи самих Концепцій достатньої для змін у системі виконання покарань? Думаємо, що ні! І не досить ні законодавчого удосконалення, ні підняття моральності і професіоналізму працівників установ виконання покарань, ні виділення додаткових бюджетних асигнувань на пенітенціарні установи. Необхідна тотальна ревізія та зміна психологічної і педагогічної сторін відбування покарань, заміна наявних юридичних кадрів на психологів і педагогів, відхилення схоластичної і догматичної методології розуміння виконання покарання, ширше залучення душпастирів до виправлення і ресоціалізації засуджених, забезпечення духовного супроводу від установи виконання покарання до соціуму, громади, трудового колективу, сім'ї.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ксенофонт. Воспоминания о Сократе / Ксенофонт. – М. : Наука. – 1993. – С. 131–138.
2. Платон. Держава / Платон. – Київ : Основи, 2000. – С. 11–29.
3. Платон. Законы / Платон // Сочинения : в 3 т. – М. : Мысль, 1972. – Т. 3. – Ч. 2. – С. 184–188.
4. Аристотель. Никомахова етика. Большая этика / Аристотель // Сочинения : в 4 т. – М. : Мысль, 1983. – Т. 4. – С. 150–154, 324–332.

5. Арістотель. Політика / Арістотель. – Київ : Основи, 2000. – С. 33, 84–85.
6. Цицерон. Філософские трактаты / Цицерон. – М. : Наука, 1985. – С. 301–303.
7. Цицерон. Про державу. Про закони. Про природу богів / Цицерон. – Київ : Основи, 1998. – С. 102–123.
8. Кант И. Метафизика нравов / И. Кант // Сочинения : в 6 т. – М. : Мысль, 1965. – Т. 4. – Ч. 2. – С. 138–144.
9. Геґель Г. В. Ф. Основи філософії права або природне право і державознавство / Г. В. Ф. Геґель. – Київ : Юніверс, 2000. – С. 95–98.
10. Геґель Г. В. Ф. Работы разных лет : в 2 т. / Г. В. Ф. Геґель. – М. : Мысль, 1972. – Т. 1. – С. 256.
11. Ролз Дж. Теорія справедливості / пер. з англ. – Київ : Основи, 2001. – С. 41.
12. Радов Г. О. Формування духовності засуджених в контексті пенітенціарного процесу / Г. О. Радов // Проблеми пенітенціарної теорії і практики. – 1998. – № 3. – С. 49.

REFERENCES

1. Ksenofont. (1993). *Vospominaniya o Sokrate [Memories of Socrates]*. Moscow: Nauka [in Ukrainian].
2. Platon. (2000). *Derzhava [State]*. Kyiv: Osnovy [in Ukrainian].
3. Platon. (1972). *Zakony [Laws]*. *Sochineniia, Writings*. (Vols. 3). Moscow: Mysl [in Russian].
4. Aristotel. (1983). *Nikomahova etika. Bolshaia etika [Nicomache ethics. Great ethics]*. *Sochineniia, Writings*. (Vols. 4). Moscow: Mysl [in Russian].
5. Aristotel. (2000). *Polityka [Policy]*. Kyiv: Osnovy [in Ukrainian].
6. Ciceron. (1985). *Filosofskie traktaty [Philosophical treatises]*. Moscow: Nauka [in Russian].
7. Tsytserson. (1998). *Pro derzhavu. Pro zakony. Pro pryrodu bohiv [Cicero About the state. About the laws. About the nature of the gods]*. Kyiv: Osnovy [in Ukrainian].
8. Kant, I. (1965). *Metafizika нравов [Metaphysics of manners]*. *Sochineniia, Writings*. (Vols. 4). Moscow: Mysl [in Russian].
9. Hegel, G.V.F. (2000). *Osnovy filosofiyi prava abo pryrodne pravo i derzhavoznavstvo [Fundamentals of Philosophy of Law or Natural Law and State Studies]*. Kyiv: Yunivers [in Ukrainian].
10. Hegel, G.V.F. (1972). *Raboty raznyh let [Works of different years]*. (Vols. 1). Moscow: Mysl [in Russian].
11. Rolz, Dzh. (2001). *Teoriia spravedlyvosti [The theory of justice]*. Kyiv: Osnovy [in Ukrainian].
12. Radov, H.O. (1998). *Formuvannia dukhovnosti zasudzhenykh v konteksti penitentsiarnoho protsesu [Formation of the convicts' spirituality in the context of the penitentiary process]*. *Problemy penitentsiarnoi teorii i praktyky, Problems of Penitentiary Theory and Practice*, 3, 49 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редколегії 14.09.2018

Kostytskiy M. – Doctor of Law, Professor, Academician of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine, Academician of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine, Member-correspondent of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Professor of the Department of Philosophy of Law and Legal Logic of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2093-2513>;

Kushakova-Kostytska N. – Ph.D in Law, Senior Research Fellow, Professor of the Department of Philosophy of Law and Legal Logic of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine

Justice as a Remedy and Aim in Correction and Resocialization of Convicted: Philosophical Thinking

The article consists of two parts: in first part the content and forms of justice are analyzed through the prism of the legal philosophy, the connection of ethics and jurisprudence concerning the approach to justice is observed, the attempt is made to highlight justice as one of the grounds of law. In the history of appearing and development of the state and legal systems the question of justice was the main in assessing the activities of government and rulers during no less than the last five thousand years. In philosophy and philosophy of law justice is an object of the analyzing and assessment at least for two and a half thousand years. The authors trace the evolution of justice understanding from Socrates to the present day. The second part of the article is devoted to the problem of justice in the correction and resocialization of convicted for crimes commission and imprisoned in penitentiary institutions. The authors reject the formal-dogmatic approach to the execution of punishment when only one element of punishment – retribution – is actually protruded, and the other two – correction and resocialization – are formally presented only. To implement these two elements, it is necessary to shift the focus from the legal basis of correction and resocialization to psychological and pedagogical ones, and to provide an impact on the internal psychological (mental) side of convicted, realizing their guilt by themselves and encourage them to sincere repentance. In order for this to be achieved, it is necessary that punishment and the regime of its serving be accepted as fair by convicted; and convicted should be instilled with a sense of justice as a penitential goal.

Keywords: justice; convict; correction; resocialization; punishment; criminal correction; educational conception.